

מפגש מס' 9

דף למנחה

בראשית מ"א-מ"ה

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרק מ"א - חלומות פרעה ומינוי יוסף לשליט מצרים

פרק מ"ב - ירידת האחים למצרים לשבור אוכל

פרק מ"ג - הירידה השנייה למצרים עם בנימין

פרק מ"ד - תפיסת בנימין וטענות יהודה

פרק מ"ה - התוודעות יוסף לאחיו

לימוד מעמיק

יוסף - מושל או מנהיג?

פתיחה

יוסף זוכה ליחס מיוחד מצד אביו היות שהיה הבן של רחל, אשתו האהובה. מתוך הקשר זה ניתן היה לראות את חלומותיו של יוסף על כך שהאחים משתחוים לו כחלומותיו של ילד הרואה עצמו טוב וחשוב יותר מכולם ומעוניין לשלוט. אך האם די בכך כדי להבין את כל הסיפור? בסופו של דבר, הרי יוסף אכן קיבל את השלטון במצרים. ניפגש עם דמותו של יוסף וננסה להבין איך הוא ראה את עצמו בתור מנהיג, ומהי האידיאולוגיה על פיה הוא פעל.

בחירתו של יעקב ביוסף

יעקב התייחס בצורה מיוחדת ליוסף. התורה מספרת על אהבתו המיוחדת ועל המתנה הייחודית - כתונת הפסים: **וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לֹא וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פָּסִים (ל"ז, ג).** בקריאה פשוטה נראה שמדובר בפינוק סתמי שנותן יעקב לבנו המועדף:

בראשית רבה (וילנא) פרשת וישב פרשה פד

עשה לו כתונת פסים, ר"ל בשם רבי אלעזר בן עזריה אמר צריך אדם שלא לשנות בן מבניו שע"י כתונת פסים שעשה אבינו יעקב ליוסף וישנאו אותו וגו'.

הביקורת של חז"ל על הקנאה שיעקב גרם בנתינת כתונת הפסים מובנת. עם זאת, יש מי שמציעים לראות את המתנה הזאת כסמל רשמי לבחירה ביוסף להנהגה. לפי זה, יחסו המיוחד של יעקב ליוסף מתבסס על היגיון סביר ומתבקש, ורק עצם הבחירה דווקא ביוסף היא שהרגיזה את אחיו. חז"ל אף מסבירים שיעקב לימד אותו את כל התורה והידע שהוא למד.

בראשית רבה (וילנא) פרשת וישב פרשה פד

וישראל אהב את יוסף, רבי יהודה ורבי נחמיה, ר' יהודה אומר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו, ר' נחמיה אומר שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו.

ספורנו בראשית ל"ז, ג

ועשה לו כתונת פסים. לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה. כענין והלבשתיו כתנתך (ישעיהו כ"ב, כא) וכאמרם ז"ל בגדול אחי כי היכי דלשתמען מיליה (בבא קמא יא ב).

על פי זה, שנאת האחים ליוסף ממוקדת ברעיון שהוא יקבל עליהם את הבכורה. באופן זה מתחברת שנאתם הראשונית לתוספת השנאה הבאה להם כשהם שומעים על חלומות יוסף: ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו ויוספו עוד שגא אתו על חלמתי ועל דברי (ל"ז, ח).

חלומותיו של יוסף

אחת התמיהות הגדולות על יוסף הוא בכך שלא למד לשמור את דבריו לעצמו. לאחר החלום הראשון יוסף היה צריך להבין את מה שהתורה מספרת ויוספו עוד שגא אתו על חלמתי ועל דבריו (ל"ז, ח). בכל זאת הוא מספר את החלום השני. האם זה רק חוסר טקט ופרשנות חברתית לקויה או שיש בדבריו מחשבה ותכנון?

אם נתמקד בפרטי החלומות, נוכל למצוא כמה נקודות שאולי מלמדות ההיפך ממה שהבינו האחים: ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבדה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי... ויחלם עוד חלום אחר ויוספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי (ל"ז, ו-ט). מה לא נמצא בחלום? באף אחד מהחלומות האחים עצמם לא משתחוים ליוסף. בחלום הראשון האלומות של האחים משתחוות לאלומה שלו. בחלום השני השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים ליוסף - לא האחים.

בנוסף, ההשתחויה בחלום השני לא בדיוק ברורה. אפשר אולי לדמיין התכופות של אלומה שתיראה כמו השתחויה - אבל איך נראית השתחויה של השמש, הירח או הכוכבים? מי נמצא מעל מי? אפשר להניח בפשטות שיוסף נמצא על הקרקע והשמש הירח ואחד עשר כוכבים נמצאים בשמיים מעליו. אז מי עליון על מי?

המבט הזה מזכיר את הבטחות ה' לאבות. בשתי לשונות האבות נתברכו: שזרעם יהיה כעפר הארץ וכוכבי השמיים. יש הבדל גדול בין השניים, כפי שאומר המדרש בספרי:

ספרי דברים פרשת עקב פסקא מז

ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דניאל י"ב, ג) מה כוכבים רמים ומנוטלים על כל באי העולם כך הצדיקים, מה כוכבים רדים ושולטים מסוף העולם ועד סופו כך הצדיקים, מה כוכבים פעמים נכסים פעמים נגלים כך הצדיקים, מה כוכבים כתות כתות שאין להם מנין כך הצדיקים, או בין עושים רצונו של מקום בין אין עושים רצונו של מקום? תלמוד לומר: והיה זרעך כעפר הארץ (כ"ח, יד) אם עושים רצונו של מקום - הרי הם ככוכבים, ואם לאו הרי הם כעפר הארץ וכן הוא אומר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לרוש (מלכים ב' י"ג, ז).

אם כן, ישנה התחדשות חיובית במשל השני - בחלום השני של יוסף הוא רואה את האחים ככוכבי השמיים! בתפיסתו, הם ראויים לכל שבח, צדיקים שהם כמו כוכבים. החלום הזה הוא אולי המחמאה הגדולה ביותר שיוסף יכול לתת לאחים!

רמז להבנה הזו ניתן למצא במדרשם של חז"ל על כוונתו הטובה של ראובן, שבעקבות חטאו עם בלהה חשש על מקומו במשפחת יעקב, והחלום הזה דווקא עודד אותו:

ילקוט שמעוני תורה פרשת וישב רמז קמ

וישמע ראובן ויצילהו מידם (ל"ז, כא)... רבנן אמרי הוא מונה אותי עם אחי דכתיב ואחד עשר כוכבים (ל"ז, ט) וגו' ואיני מצילו?

כאשר יוסף מספר את החלום השני, אולי הוא ניסה להסביר איך הוא רואה את משימת ההנהגה שהטיל עליו אביו. ברור שחייב להיות מנהיג שאחרים מקבלים את מרותו - אבל מהי מהותו של אותו מנהיג? האלומות מסמלות את האחריות שיוסף מקבל על עצמו לדאוג לפרנסת האחים, דבר שהתקיים בהמשך במצרים. יוסף לא רואה את האחים ככפופים לו אלא ככוכבים שנמצאים מעליו, ומוטלת עליו המשימה לדאוג להם (ראו גם [פוסט מאת הרב אלחנן סמט](#)).

את גישתו האמיתית של יוסף לחלומות ההנהגה שלו ניתן לזהות דרך התנהגותו במצרים. גם כאשר הוא עולה לגדולה בבית פוטיפר, בבית הסוהר ובבית פרעה, הוא לעולם לא מסתנוור מהכבוד והשררה, אלא שומר ומדגיש את נאמנותו וכפיפותו לאדוני הבית ולא להים: ויאמר אל אשת אדניו הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי... ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחקטאתי לאלהים (ל"ט, ח-ט); ויאמר אלהים יוסף הלא לאלהים פתרנים ספרו נא לי (מ', ח); ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה (מ"א, טז). סופו של יוסף מעיד על תחילתו - סיפור החומות לאחיו לא נועד להשתרר עליהם ולהתגאות עליהם. הוא תמיד זכר את מקומו כשליח הדואג לטובת שולחיו.

ואכן, ניתן לראות בביור את האופן בו מתממש רעיון ההנהגה הזה לאחר מינויו כמשנה למלך מצרים. שם הוא דואג דאגה אמיתית לא רק לפרנסתם המיידית של אחיו, אלא גם להמשך המשפחה.

יוסף משנה למלך

לעומת הדברים הללו, בולט לרעה יחסו של יוסף כאשר האחים מגיעים מארץ כנען. שם נראה כי יוסף מנצל את כוחו לרעה כדי להתעמר בהם. פרשנים מביאים מספר הסברים למעשיו:

רמב"ן בראשית מ"ב, ט

ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם, ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השניה, כי היה אביו בא מיד בלא ספק. ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני. ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו, ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו, אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת.

... וכן אני אומר שכל העניינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות, כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים, איך לא שלח אחד לאביו להודיעו ולנחמו, כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו, ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון.

אבל היה רואה כי השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו, אי אפשר להיות בארצם, והיה מקוה להיותו שם במצרים בראותו הצלחתו הגדולה שם, וכל שכן אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו.

כלי יקר בראשית מ"ב, ז

והנה בענין דיבור קשות, ישתומם כל משכיל מה ראה יוסף על ככה לצער את אביו ואת אחיו חנם... ומה שציער את אחיו עשה כל זה למרק עוונם במה שמכרו אחיהם וגדול עוונם מנשוא וצריכין מירוק יסורין מדה כנגד מדה.

אור החיים בראשית מ"ב, ז

ויתנכר אליהם פי' למה שהם אינם מכירים אותו לא יקפידו על דברו אליהם קשות כי הוא להם איש נכרי, ועשה כן להביא בנימין כמו שגילה לבסוף, גם לבחון בהם באמצעות המתגלגל לידע מחשבותם אליו באותו מצב, ונתגלה לו כי מתחרטים הם על אשר כבר עשוהו ולחטא יחשבוהו.

הרמב"ן מסביר שיוסף פעל כדי להגשים את נבואת החלומות הכלי יקר רואה במעשי יוסף דרך כפרה ומירוק עוונות על חטאיהם. לפי אור החיים יוסף בדק את האחים ורצה לראות שהם מתחרטים על מעשיהם. המשותף לכולם הוא שיוסף לא חיפש לנקום באחים אלא רצה את טובתם גם אם הדבר היה כרוך בסבל מסוים מצידם (בדיוק כמו שהאמין שתלאותיו והסבל שעבר בעצמו היו לטובה).

חיזוק לתפיסה זו נמצא בכך שיוסף מחזיר להם פעמיים את כסף שברם, אילו היה רוצה יוסף את רעתם ואת סבלם - למה החזיר להם את כספם? מתוך כך עולה שמטרתו העיקרית הייתה לדאוג לאחים ועל ידי תהליך שהעביר אותם לאפשר תיקון של המשפחה (ראו [פוסט מאת הרב דוד סתיו](#)).

זווית אישית

כל אחד ואחד מאיתנו מוצא את עצמו בתפקיד הנהגה בשלב כזה או אחר בחיים. מה אנחנו יכולים לאמץ מגישתו של יוסף כדי להיות מנהיג ראוי יותר? איך נוכל ללמוד ממעשיהם של יעקב ושל יוסף כדי לא ליפול באותן טעויות?

סיכום:

יוסף קיבל את עול הנהגה מאביו, אבל לא ידע מספיק איך לבטא את תפקידו בלי לפגוע באחיו. למרות כוונותיו הטובות, טעויות אלו עלו לו בעיניו רבים. למרות הקשים הרבים והסבל הרב, הוא לא פרק ממנו את עול הנהגה והאחריות המתלווה לו. כאשר הייתה לו הזדמנות, הוא ניצל את מעמדו כדי להחזיר אותם בתשובה ולדאוג לרווחת המשפחה. כוונתו הייתה תמיד להנהיג את המשפחה כדי לדאוג לטובתם, ולא כדי למשול ולהשתרר עליהם, ואכן כך כולם ראו והבינו בסופו של דבר.

להרחבה

[שיעור מאת הרב אמנון בזק: תשובתו של יוסף](#)

[שיעור מאת הרב אלחנן סמט: הסעודה המזרה שערך יוסף המתנכר לאחיו \(בראשית מ"ג-מ"ד\)](#)

[שיעור מאת ד"ר חזי כהן: יוסף ואחיו - דינמיקה של השלמה](#)